

*Ajánlom egykori tanárainknak,
Lapinskasné Máté Erikának és
Petrovics József Pálnak.*

ADALÉKOK LACKNER KRISTÓF SZELLEMI MŰVELTSÉGÉHEZ

JUHÁSZ JÁNOS

*(A Coronae Hungariae emblematica descriptio
című emblémás királytükör forrásainak feltárása)*

1. A dolgozat témája, célja

Lackner Kristóf egykori könyvtárának jegyzéke nem maradt ránk.¹ Arról viszont, hogy volt egyáltalán könyvtára, nagy bizonyossággal tudunk, hiszen Sopron tudós polgármestere 1631. évi végrendeletében említést tesz róla.² Azonban az egyes példányokat sem itt, sem máshol nem sorolja fel cím szerint.

Dolgozatomban arra törekszem, hogy feltérképezzem azokat a forrásokat, melyeket Lackner használt. Céлом nem lehetett az, hogy rekonstruáljam az egykori könyvtár állományát, mivel ez fennmaradt könyvtárjegyzék hiányában szinte lehetetlen. Ellenben nagy pontossággal meghatározható azon művek csoportja, melyek megfordultak Lackner kezében (figyelmen kívül hagyva azt, hogy saját példányai voltak vagy sem). Ehhez az 1615-ben kinyomatott *Coronae Hungariae emblematica descriptio* című emblémás királytükört³ használom, mely Lackner saját alkotása. A forrásfeltárás adalékkul szolgálhat Lackner szellemi kapcsolatainak felderítéséhez, illetve az eddig feltárt anyag⁴ bővítéséhez. A forrásfeltárás jelentőségét Knapp Éva is hangsúlyozza: „Marót és Klaniczay egyetértettek abban is, hogy az emblematikus és az emblematikus hatást mutató szövegek eredetét, értelmezését és közvetítési folyamatait a filológia funkcionális módszereinek alkalmazásával kellene megközelíteni.”⁵ A dolgozat ezt az emblémás könyvet veszi a forrásbemutató alapjául, amelyből több példány is megtalálható az országban, én a Szegedi Tudományegyetem könyvtárában fellelhető elemzem. Ez a példány sérült, címlapja és az első hat, ill. az utolsó öt lapja hiányzik. Az *Epistola Dedicatoria* hiányzó része kézírással van pótolva, mely azonban számomra olvashatatlan, így

¹ KOVÁCS 2004, 57.; GRÜLL 1990, 132-133.; KESERŰ 1994.

² *Lackner Kristóf 1631. évi végrendelete*. GyMSMSL IV.A 1002./e. Lad. I. Fasc. II. nr. 54.

³ LACKNER 1615.

⁴ GRÜLL 1990, 132-133.; KOVÁCS 2004, 88-114.; GRÜLL 1971, 454-512.; GRÜLL 1970, 508-512.; GRÜLL 1971/1 (I. rész), 1971/2 (II. rész).; PAYR 1932.

⁵ KNAPP 2003, 14.

elemzésem is csak a 7. lapon kezdődik el, az *Epistola Dedicatoria* második felénél és a 202. lapon ér véget, a *Catalogus Emblematum* első felénél. Ezek a hiányosságok nem akadályozzák a teljességre törekvő kutatás céljait, hiszen a mű legfontosabb elemei – a 32 embléma – hiánytalanul megtalálhatók.

A művet 1615-ben nyomtatták a németországi Lauingenben (latinul: Lauinga), *A magyar irodalom története* tévesen 1613-as bécsi nyomtatást említ.⁶ Műfaját tekintve emblémás királytükör, tehát hordozza mind az emblémás könyvek, mind a királytükrök (fejedelmi tükrök) tulajdonságait. Így válik az uralkodó számára morális instrukciókat hordozó, azokat szimbolikus képi–szöveges formában előadó művé a *Coronae Hungariae emblematica descriptio*.

2. A forrásfeltárás menete

A *Coronae Hungariae emblematica descriptio* forrásai két nagy részre bonthatók: 1. tisztán szöveges forrásokra és 2. képi–szöveges forrásokra. A szöveges forrásokon belül elkülönítettem a) antik görög szerzőktől származókat, b) antik latin auktoroktól eredőket, c) neolatin szerzőktől származó idézeteket és d) bibliai idézeteket.

Meg kell említenem, hogy Lackner forrásmegjelölése erősen ingadozó. Van, ahol az összes könyvészeti adatot feltünteti, előfordul azonban, hogy helyenként csak szerzőt vagy csak művet tüntet fel, s legrosszabb esetben találkozhatunk teljesen jelöletlen citátumokkal is. Ahol minden filológiai adat jelölve van, ott csak ellenőriztem annak pontosságát, s ha tévesztést fedeztem fel, javítottam azt. Abban az esetben, ahol csak szerző vagy csak műcím szerepel, megpróbáltam kiegészíteni azt. A teljesen jelöletlen idézetek felderítése a szerencsén múlik, ahol tehát szerencsém volt, ott a kiegészítést megtettem.

Az alábbi táblázatok a fenti filológiai előkészítés révén kerültek kiegészítésre, melyeknek jegyzetelését itt nem teszem meg.

⁶ KLANICZAY 1964, 40.

3. Szöveges források

3. 1. Az antik görög források táblázata

Ezeket a forrásokat Lackner feltehetően latin nyelven olvasta, művében is latinul idézi őket.

Sor- szám	Forrásadatok (szerző, cím)	Forrásadatok (könyv, fejezet, vers)	A forrás megjelenésének helye a CHed-ban (lapszám)
1.	ARISZTOTELÉSZ, <i>Politica</i>	5. könyv, 6., 7., 8., 9. fejezet	185.
2.	I. m.	5. könyv, 10., 11. feje- zet	21.
3.	I. m.	7. könyv	111.
4.	EURIPIDÉSZ, <i>Hecuba</i>	Na.	27.
5.	UŐ, (címadat nélkül)	Na.	7.
6.	PINDAROSZ, (címadat nélkül)	Na.	8.
7.	PLATÓN, <i>Crito</i>	Na.	67.
8.	UŐ, <i>De Legibus</i>	1. könyv	63., 114., 148.
9.	I. m.	2. könyv	63., 170.
10.	I. m.	3. könyv	165., 171.
11.	I. m.	4. könyv	116.
12.	I. m.	5. könyv	116., 137.
13.	I. m.	6. könyv	98., 99.
14.	I. m.	7. könyv	116.
15.	I. m.	8. könyv	114.
16.	I. m.	10. könyv	67.
17.	I. m.	12. könyv	170.
18.	UŐ, <i>De Republica</i>	1. könyv	97., 113.
19.	I. m.	3. könyv	115.
20.	I. m.	5. könyv	147., 148.
21.	I. m.	6. könyv	147.
22.	I. m.	8. könyv	181.
23.	I. m.	9. könyv	127., 128.
24.	I. m.	10. könyv	177.
25.	PLUTARKHOSZ, (címadat nélkül)	Na.	177.
26.	POLÜBIOSZ, (címadat nélkül)	Na.	30.

3. 2. Az antik római források táblázata

Sorszám	Forrásadatok (szerző, cím)	Forrásadatok (könyv, fejezet, vers)	A forrás megjelenésének helye a CHED-ban (lapszám)
1.	Marcus Tullius CICERO, <i>De Legibus</i>	2. könyv, 5. fejezet	33.
2.	Uő., <i>De Natura Deorum</i>	2. könyv, 49. fejezet	44.
3.	I. m.	2. könyv, 125. fejezet	74.
4.	I. m.	3. könyv, 85. fejezet	18.
5.	Uő., <i>Pro Ligario</i>	35. fejezet	50.
6.	Uő., <i>Pro Rabirio Perduellionis</i>	29. fejezet	18.
7.	Uő., (címadat nélkül)	Na.	57.
8.	HORATIUS, <i>Epistularum</i>	1. könyv, 2. levél, 14. sor	155.
9.	Titus LIVIUS Patavini, <i>Historiarum Ab Urbe Condita Decadis Primae</i>	1. könyv	41., 115., 121., 131., 149.
10.	I. m.	2. könyv	122., 173.
11.	I. m.	3. könyv	173.
12.	Valerius MAXIMUS, <i>Factorum et Dictorum Memorabilium</i>	3. könyv, 2. fejezet, 24. vers	29.
13.	I. m.	3. könyv, 2. fejezet, 2–5. vers	29–30.
14.	I. m.	4. könyv, 1. fejezet, 4. vers	32.
15.	Publius OVIDIUS Naso, (címadat nélkül)	Na.	11.
16.	Uő., <i>Ex Ponto</i>	4. könyv, 3. fejezet, 35. vers	97.
17.	Quintus Septimus Florens TERTULLIANUS, (címadat nélkül)	Na.	7.
18.	PLAUTUS, (címadat nélkül)	Na.	47.
19.	Caius PLINIUS Secundus Maior, <i>Naturalis historia</i>	35. könyv, 3. fejezet.	7., 9.
20.	I. m.	3. könyv, 9. fejezet.	65.
21.	I. m.	10. könyv, 22. fejezet	74.
22.	I. m.	37. könyv, 1. és 10. fejezet	138.
23.	I. m.	36. könyv, 16. fejezet	140.
24.	I. m.	10. könyv, 2. fejezet	180.
25.	I. m.	Na.	30., 31., 198., 200.,

3. 2. 1. Az antik római források idézésének összehasonlító táblázata

Az alábbi összevetés Lackner forrásfelhasználási technikáját hivatott bemutatni. Azokat a klasszikus szövegrészleteket hasonlítottam össze, melyeknek elérhető volt számomra a latin nyelvű kiadása.⁷

A forrás filológiai adatai	Az idézet szövege a <i>Coronae Hungariae emblematica descriptio</i> ban	Az eredeti forráshelyből származó idézet
CICERO, <i>De Legibus</i> , 2. könyv, 5. fejezet.	„nos totos dedere, et in ea nostra omnia ponere, et quasi nos consecrare debemus.” (I.m., 33.)	„nos totos dedere et in qua nostra omnia ponere et quasi consecrare debemus.”
Uő, <i>De Natura Deorum</i> , 2. könyv, 49. fejezet.	„Sic Sol luminum et astrorum tenet principatum.” (I. m., 44.)	„Primusque sol, qui astrorum tenet principatum,”
I. m., 3. könyv, 85. fejezet.	„nec domus, minus respublica ipsa constrare posset, nisi inqua, praemia recte factis, et supplicia legum transgressoribus fuerint et distributa,” (I. m., 18.)	„Ut enim nec domus nec res publica ratione quadam et disciplina dissignata videatur, si in ea nec recte factis praemia extent ulla nec supplicia peccatis, sic mundi divina in homines moderatio profecto nulla est, si in ea discrimen nullum est bonorum et malorum.”
Uő, <i>Pro Rabirio Perduellionis</i> , 29. fejezet	„neminem cum laude et dextre in administranda republica versari, nisi spe recordationis, posteritatis, fructuque ducatur.” (I. m., 18.)	„neque quisquam nostrum in rei publicae periculis cum laude ac virtute versatur quin spe posteritatis fructuque ducatur.”
Uő, <i>De Natura Deorum</i> , 2. könyv, 125. fejezet	„huc nimirum pertinentia de Grue: cuius emblematicam figuram <i>ad laevam</i> , aquilae oppositam, eodem Coronae circulo locavi, vel ideo, ut inibi summa sut custodia, unde summum possit oriri periculum, et Regnicolis ac Regno detrimentum.” (I. m., 74.)	„Ranae autem marinae dicuntur obruere sese harena solere et moveri prope aquam; ad quas quasi ad escam pisces cum accesserint, confici a ranis atque consumi. Miluo est quoddam bellum quasi naturale cum corvo; ergo alter alterius, ubicumque

⁷ <http://www.thelatinlibrary.com/>

		<p>nactus est, ova frangit. Illud vero (ab Aristotele animadversum, a quo pleraque) quis potest non mirari: grues cum loca calidiora petentes maria transmittant, trianguli efficere formam; eius autem summo angulo aer ab is adversus pellitur, deinde sensim ab utroque latere, tamquam remis, ita pinnis cursus avium levatur; basis autem trianguli, quam efficiunt grues, ea tamquam a puppi ventis adiuvatur; eaeque in tergo praevolantium colla et capita reponunt; quod quia ipse dux facere non potest, quia non habet, ubi nitatur, revolat, ut ipse quoque quiescat; in eius locum succedit ex his, quae adquisierunt, eaque vicissitudo in omni cursu conservatur.”</p>
Uő, <i>Pro Ligario</i> , 35. fejezet	„nil solitus sit oblivisci, nisi injurias” (I. m., 50.)	„qui obliuisci nihil soles nisi iniurias,”
OVIDIUS, <i>Tristia</i> , 3. könyv, 5. fejezet, 33–34. sor.	„Corpora magnanimo satis est prostrasse Leoni, Pugna suum finem, cum iacet hostis habet.” (I. m., 11.)	„Corpora magnanimo satis est prostrasse leoni, pugna suum finem, cum iacet hostis, habet.”
Uő, <i>Ex Ponto</i> , 4. könyv, 3. fejezet, 35. vers.	„Omnia sunt hominum tenui pendentia filo, Et subdito casu quae valutere ruunt.” (I. m., 97.)	„Omnia sunt hominum tenui pendentia filo et subito casu quae ualuere ruunt.”
VERGILIUS, <i>Aeneis</i> , 6. fejezet, 853. sor. Valerius MAXIMUS, <i>Factorum et Dictorum Memorabilim</i> , 3. könyv, 2. fejezet, 24. vers.	„Parcere subjectis, et debellare superbos.” (I. m, 130.) „Ut Coronas aureas octo, civicas quatuordecim, murales tres obsidionalem unam, demeruerit: nec haec solum, sed praeterea torquibus cI. xxxii. armillis cI. x. hastis	„parcere subiectis et debellare superbos.” „praeferebantur enim aureae coronae octo, ciuicae xiiii, murales iii, obsidionalis i, torques lxxxiii, armillae clx, hastae xviii, phalerae xxv,

I. m., 3. könyv, 2. fejezet, 3. vers.	puris duodeviginti, phaleris triginta quinque eundem donatum fuisse,” (I. m., 29.) „Primo Romulo [...] quod ea de Acrone Caeninensium duce post violatas et raptas Sabinas detraxerit.” (I. m., 29–30.)	ornamenta etiam legioni, nedum militi satis multa.” „Redeo nunc ad Romulum, qui ab Acrone Caeninensium rege ad dimicandum prouocatus, quamquam et numero et fortitudine militum superiorem se crederet, tutiusque erat toto cum exercitu quam solum in aciem descendere, sua potissimum dextera omen uictoriae corripuit.”
I. m., 3. könyv, 2. fejezet, 4. vers.	„Paulo post Cornelio Cosso, inclýto et sumnio duci, qui optima spolita de Larte Tolumnio, rege Veientium, detulit;” (I. m., 30.)	„Ab Romulo proximus Cornelius Cossus eidem deo spolia consecrauit, cum magister equitum ducem Fidenatium in acie congressus interemisset. magnus initio huiusce generis inchoatae gloriae Romulus: Cosso quoque multum adquisitum est, quod imitari Romulum ualuit.”
I. m., 3. könyv, 2. fejezet, 5. vers.	„Tertio Claudio Marcello, qui de Viridomaro Gallorum duce, apud Padum victo, optima spolita et victorias deportavit.” (I. m., 30.)	„Ne M. quidem Marcelli memoriam ab his exemplis separare debemus, in quo tantus uigor animi fuit, ut apud Padum Gallorum regem ingenti exercitu stipatum cum paucis equitibus inuaderet, quem protinus obtruncatum armis exiit eaeque Ioui Feretrio dicauit.”
I. m., 4. könyv, 1. fejezet, 4. vers.	„quod L. Quintus Cincinnatus inops adeo fuerit, vt agrum quatuor iugerum solum possideret; quem etiam propria cultura excoluit, a sentibus tribulisque purgavit,	„Age, L. Quintus Cincinnatus qualem consulem gessit! cum honorem eius patres conscripti continuare uellent non solum propter

nihilominus ad aratro ab
dictaturam capessendam
Romam accersitus est. Et hic
unica spes populi Romani fuit.
Sic rustico opere attrite manus
salutem populi Romani
stabiliverunt, & maximas
copias nostium
pessumderunt &
triumpharunt.” (I. m., 32.)

illius egregia opera, sed
etiam quod populus
eosdem tribunos in
proximum annum creare
conabatur, quorum
neutrum iure fieri poterat,
utrumque discussit senatus
simul studium inhibendo
et tribunos uerecundiae
suae exemplum sequi
cogendo atque unus causa
fuit, ut amplissimus ordo
populusque tutus esset ab
iniusti facti
reprehensione.”

SENECA, *Troades*, 2.
fejezet, 291. vers.

HORATIUS, *Epistularum*,
1. könyv, 2. levél, 14.
sor.

ERASMUS, *Institutio
Principis Christiani*, 1.
könyv, 1. fejezet, 56.
vers.

„Qui non vetat peccare, cum
possit iubet.” (I. m., 102.)

„Quicquid delirant Reges,
plectuntur Achivi.” (I. m.,
155.)

„curabit is qui Principem
instituit nomen etiam
ipsorum odium instillare futuro
Principi tyrannis ac dominij
frequenter execrans humano
generi detestanda vocabula
Phalaridis, Domitij (Deus ac
Dominus dici voluit)
Maezentij, Syracusani,
Dionysij, Neronis, Caligulae.”
(I. m., 19.)

„Qui non vetat peccare,
cum possit iubet.”

„Quicquid delirant reges,
plectuntur Achiui.”

„Curabit igitur qui
Principem instituit,
nomen etiam ipsorum
odium instillare futuro
Principi, tyrannidis ac
dominii: frequenter
execrans humano generi
detestata uocabula,
Phalaridis, Mezentii,
Dionysii Syracusani,
Neronis, Caligulae,
Domitii, qui Deus ac
Dominus dici uoluerit.”

3. 3. Neolatin források táblázata

Sorszám	Forrásadatok (szerző, cím)	Forrásadatok (könyv, fejezet, vers)	A forrás megjelenésének helye a CHed-ban (lapszám)
1.	Hieronymus CARDANUS, (címadat nélkül)	Na.	54.
2.	Desiderius ERASMUS, <i>Institutio Principis Chirstiani</i>	Na.	80.
3.	I. m.	1. könyv, 1. fejezet, 57. vers.	19.

E táblázat végén említeném meg Kovács József László feltételezését, miszerint Lackner ismerte Machiavelli nézeteit: „Antimachiavellista nyilatkozatokat is találunk. Pl. az, hogy zsarnoki nyilatkozatnak tartja, hogy a király független a törvénytől (XV. embléma), s ez a nagy olasz ismeretének a nyoma. Ugyanilyen nyom bukkan elő a XIX. emblémában...”⁸

A 32 embléma tárgyalását követően, a *Dialogus Apologeticus*ban Lackner maga is felsorolja (a teljesség igénye nélkül) az általa használt szerzők nevét: „Qui ergo pro bono subditi affectu mine? Certe quod aequum erat in Quintio, non debet iniquum videri in Naevio. Quid fecit Plinius, quid Cicero, quid Isocrates, quid Agapetus, Oratores latini et graeci? Quid Philosophi, Aristoteles, Plato, Plutarchus? quid Historicus Gallus, Philippus Cominaeus? Quid Historici Latini, Salustius, Titus Livius, Cornelius Tacitus? Quid Thucydides, Xenophon, Polybius, Herodotus, Graeci historici, et qui non? [...] Ergone et isti dabunt poenas in Tabula Sestia...”⁹

A felsorolásból kitűnik, hogy vannak olyan auktorok, akikre a törzsszövegben nem hivatkozott. Valószínűleg ezen szerzők gondolatai vagy akár pontos idézetei is megtalálhatók Lackner művében, azonban a jegyzetelés hiányában felderítésük nem vagy csak részben lenne megoldható.

⁸ KOVÁCS 2004, 106.

⁹ LACKNER 1615, 198-199.

3. 4. *Bibliai idézetek helyeinek táblázata*¹⁰

Prooemium, de praemiis ac poenis

1. Liber Deuteronomii 20.	3. Prophetia Ezechielis 18.
2. Liber Leviticus 20.	4. Liber Deuteronomii 22.

Emblema I.

5. Evangelium secundum Lucam 11.	11. Liber Iob 29.
6. Evangelium secundum Matthaeum 6.	12. Liber Genesis 50.
7. Evangelium secundum Lucam 6.	13. Liber II Regum 2., 19.
8. Epistula ad Ephesios 4.	14. Liber Exodus 18.
9. Liber Ecclesiasticus 10.	15. Liber I Regum 11.
10. Liber Ecclesiasticus 7.	

Emblema II.

16. Liber Ecclesiasticus 5.	20. Evangelium secundum Lucam 1.
17. Liber Psalmorum 27., 8.	21. Liber Ecclesiasticus 11.
18. Liber Proverbiorum 24.	22. Liber I Samuelis 25., 21.
19. Liber Proverbiorum 4.	

Emblema III.

23. Epistula ad Galatas 5.	27. Liber II Samuelis 11.
24. Liber Ecclesiasticus 13.	28. Liber Genesis 29.
25. Epistula ad Ephesios 5.	29. Liber II Samuelis 11.
26. Liber Genesis 26.	

Emblema IV.

30. Liber Proverbiorum 20.	34. Liber Isaiae 5.
31. Liber Proverbiorum 23.	35. Liber Ecclesiasticus 19.
32. Liber Proverbiorum 20. és 23.	36. Liber Proverbiorum 31.
33. Liber Proverbiorum 16.	

Emblema V.

37. Liber Sapientiae 7.	46. Liber Ecclesiasticus 43.
38. Liber Proverbiorum 8.	47. Liber Psalmorum 2. és 27. és 29.
39. Liber Psalmorum 119.	48. Liber Ecclesiasticus 42.
40. Liber Psalmorum 36.	49. Liber I Paralipomenon 29.
41. Liber Ecclesiasticus 7.	50. Liber I Regum 22.
42. Liber Proverbiorum 20.	51. Liber II Regum 3.
43. Liber Proverbiorum 28.	52. Liber II Regum 19.
44. Liber Proverbiorum 18.	53. Liber Isaiae 36.
45. Evangelium secundum Matthaeum 23.	

¹⁰http://www.vatican.va/archive/bible/nova_vulgata/documents/nova-vulgata_index_lt.html

Emblema XII.

98. Liber Psalmorum 82.	109. Liber Psalmorum 30.
99. Liber Ecclesiasticus 40.	110. Liber Ecclesiasticus 18.
100. Liber Isaiae 40.	111. Liber I Regum 19.
101. Liber Sapientiae 5.	112. Liber I Samuelis 22., 31.
102. Liber Ecclesiasticus 10.	113. Liber Ieremiae 22.
103. Liber Ecclesiasticus 40., 38.	114. Liber Leviticus 19.
104. Liber II Paralipomenon 30.	115. Liber Ecclesiasticus 4.
105. Liber Ecclesiasticus 14.	116. Liber II Samuelis 11.
106. Liber Ecclesiasticus 38.	117. Liber I Regum 21.
107. Liber Iob 1.	118. Epistula ad Colossenses 3.
108. Evangelium secundum Matthaicum 27.	

Emblema XIII.

119. Epistula ad Philippenses 4.	120. Liber I Samuelis 17.

Emblema XIV.

121. Liber Psalmorum 115.	122. Liber Proverbiorum 25.

Emblema XV.

123. Epistula I ad Corinthios 6.	126. Prophetia Zachariae 7.
124. Epistula ad Titum 2.	127. Evangelium secundum Matthaicum 22.
125. Liber Ecclesiasticus 10.	128. Evangelium secundum Ioannem 4.

Emblema XVI.

129. Liber Psalmorum 2.	134. Actus Apostolorum 20.
130. Liber Iob 19.	135. Liber Proverbiorum 3., 5.
131. Evangelium secundum Matthaicum 6.	136. Liber Ecclesiasticus 22.
132. Liber Sapientiae 12.	137. Liber Psalmorum 37.
133. Liber Psalmorum 41.	138. Liber I Paralipomenon 17.

Emblema XVII.

139. Liber Proverbiorum 19.	144. Liber II Regum 14.
140. Liber Proverbiorum 20.	145. Epistula ad Romanos 13.
141. Liber II Samuelis 18.	146. Liber Proverbiorum 15., 25.
142. Liber II Paralipomenon 25.	147. Liber Ecclesiasticus 5., 4.
143. Liber Psalmorum 101.	

Emblema XVIII.

148. Liber Iosue 1.	154. Liber Ecclesiasticus 27.
149. Liber Ecclesiasticus 6.	155. Prophetia Michaeae 1.
150. Liber Ecclesiasticus 9.	156. Liber Proverbiorum 1.
151. Liber Ecclesiasticus 41.	157. Liber Sapientiae 6.
152. Liber Ecclesiasticus 37.	158. Epistula ad Philippenses 4.
153. Liber Proverbiorum 10. és 12.	

Emblema XIX.

159. Prophetia Danielis 2.	160. Liber Ecclesiasticus 10.

Emblema XX.

161. Prophetia Nahum 1.

Emblema XXI.

162. Liber Deuteronomii 25.	164. Epistula ad Romanos 13.
163. Epistula I Petri 5.	165. Liber Ecclesiasticus 5.

Emblema XXII.

166. Liber Psalmorum 144.	168. Liber Psalmorum 90.
167. Epistula ad Hebraeos 9.	169. Liber Genesis 47.

Emblema XXIII.

170. Liber Ecclesiasticus 25.	173. Epistula I ad Timotheum 6.
171. Liber Proverbiorum 11.	174. Liber I Regum 12.
172. Epistula II ad Corinthios 8.	

Emblema XXIV.

175. Liber Ecclesiasticus 28.	181. Liber Proverbiorum 28.
176. Liber Proverbiorum 26.	182. Liber I Regum 11.
177. Liber Ecclesiasticus 28 és 19.	183. Liber III Regum 22. [!]
178. Liber Proverbiorum 14.	184. Liber II Samuelis 24. [!]
179. Liber Ecclesiasticus 20.	185. Liber I Regum 18.
180. Liber Sapientiae 6.	186. Liber II Paralipomenon 24.

Emblema XXV.

187. Liber Deuteronomii 4.	192. Prophetia Habacuc 2.
188. Liber Psalmorum 112.	193. Liber Exodus 17.
189. Liber Ieremiae 50., 51.	194. Liber Exodus 14.
190. Liber Sapientiae 6., 11.	195. Liber II Samuelis 16.
191. Prophetia Ezechielis 15.	

Emblema XXXIII.

244. Liber Ecclesiasticus 4.	248. Liber Genesis 30.
245. Liber Ecclesiasticus 37.	249. Liber Deuteronomii 1., 16.
246. Liber Ecclesiasticus 6.	250. Liber Proverbiorum 16.
247. Liber Psalmorum 101.	

Coronae Hungariae Margaritae ex Hagiographis

251. Liber II Paralipomenon 16.	255. Liber IV Regum 19.
252. Liber II Paralipomenon 14.	256. Liber Sapientiae 2.
253. Liber I Paralipomenon 15.	257. Liber Isaiae 22.
254. Liber Iudith 9.	

A táblázatokban feltüntetett művek, szerzők, bibliai helyek táblázatai felölelik az emblémás királytükör összes jelölt vagy részben jelölt citátumait (a teljesen jelöletlen hivatkozásokat csak részben tudtam feloldani). A bibliai helyek, a mű alapján, idézésüknek megfelelően, lineáris sorrendben követik egymást.

4. Képi–szöveges források

Az alábbiakban azokat az eseteket, amikor Lackner egyiptomi hieroglifákra utal, figyelmen kívül hagytam, hiszen ez egyértelműen Valerianus hatása (a *Hieroglyphica* ugyanis teljes egésze egyiptomi iratokra hivatkozik).

4. 1. Neolatin emblematikusok hatásai Lacknerre

Dolgozatomnak ebben a részében erősen támaszkodom Kovács József László meg-látásaira: „Az emblémák magyarázatait – exemplumfüggelékét – további klasszi-kus ismeretanyag is bővíti. Saját könyvtárjegyzéke nem maradt ránk, de Fauttól nem csak Pierio Valerianót kölcsönözhetett szerzőnk, hanem Ovidiust, Sallustiust, Plutarchost és Liviust, sőt humanista szerzőket is. Melancht[h]on, Erasmus nem egy soproni könyvtárban megtalálható volt. Mindezek persze Lackner könyvtárá-ból sem hiányozhattak. A többször idézett Valerius Maximus mellett Panormita Beccadelli (1394–1471) *De dictis et factis Alphonsi regis...* című könyvét is hasz-nálta.”¹¹ Szintén Kovács figyel fel az alábbi emblematikusok Lacknerre tett hatása-ira is: Gabriel Rollenhagen, Joachimus Camerarius, Lebeus–Batillus, Jacobus Bruck, Pierius Valerianus, Juan de Boria.¹²

¹¹ KOVÁCS 2004, 106.

¹² KOVÁCS 2004, 98.

Lackner I. emblémáján a nap (Sol) ábrázolása látható.¹³ Valerianushoz hasonlóan¹⁴ az igazságosság és Isten fényének jelképe.

Lackner II. emblémáján a gyémántot (Adamas) ábrázolja,¹⁵ s Valerianushoz hasonlóan¹⁶ a keménység szimbólumává teszi.

A III. leírásban a smaragdról (Smaragdus) olvashatunk,¹⁷ amelyre szintén hatott Valerianus,¹⁸ hiszen mindkét szerző a szüzesség szimbólumaként mutatja be.

Az ametisztet (Amethystus) a IV. jelképes ábrázolás részletezi,¹⁹ s itt is Valerianushoz kell visszanyúlni,²⁰ hiszen az nála is a józanság, mértékletesség drágaköve.

Az V. embléma a zafír²¹ (Sapphirus), melyet a *Hieroglyphica* is úgy ír le,²² mint a (királyi) trón elfoglalásának szimbólumát és Isten jelenlétének jelképét a szent könyvekben.

A sas (Aquila) emblematikus ábrázolása az *Epistola Dedicatoriában*²³ és a VI. emblémában²⁴ történik, megegyezik Valerianuséval.²⁵ Mindketten a világszele uralommal, a hatalom teljes birtoklásával azonosítják.

A VII. szimbólum a darvat (Grus) írja le.²⁶ Lackner itt egy képben két Valerianus-féle ábrázolást is tömörít, hiszen a lábával követ tartó őrdaru az éberséget jelenti,²⁷ míg a darvak sokasága a békét, demokratikus együttélést hivatott jelképezni.²⁸

¹³ LACKNER 1615, 42-52.

¹⁴ VALERIANUS 1678

¹⁵ LACKNER 1615, 52-57.

¹⁶ VALERIANUS 1678, 41. könyv, 34-37. fejezet.

¹⁷ LACKNER 1615, 57-61.

¹⁸ VALERIANUS 1678, 41. könyv, 40. fejezet.

¹⁹ LACKNER 1615 61-64.

²⁰ VALERIANUS 1678, 41. könyv, 44. fejezet.

²¹ LACKNER 1615, 64-69.

²² VALERIANUS 1678, 41. könyv, 38-39. fejezet.

²³ LACKNER 1615, 7-9.

²⁴ LACKNER 1615, 69-74.

²⁵ VALERIANUS 1678, 19. könyv.

²⁶ LACKNER 1615, 74-78.

²⁷ VALERIANUS 1678, 17. könyv, 17. fejezet.

²⁸ VALERIANUS 1678, 17. könyv, 18. fejezet.

Valerianus: órdu

Valerianus: több daru ábrázolása egy képen

Lackner: ötvözi a két Valerianus forrást, a képen látható egy követ tartó daru, mögötte pedig a darvak csapata.

A XIII. embléma csillagot (Stella) ábrázol,²⁹ melynek jelentése Valerianusnál is az öröm, ünnepélyesség, az idő, illetve a jóslás.³⁰

Oroszlánfejet (Caput Leonis) ábrázol a XVII. embléma,³¹ és mindkét szerzőnél igen széles jelentéstartalommal bír. Szimbóluma az egyiptomi papságnak, Jézus Krisztusnak és a királyi hatalomnak.³² Az alábbi két metszet, bár nem hasonlít egymásra, bemutatásuk mégis fontos, mivel a kor általánosan elterjedt szokása az volt, hogy magát a teljes állatot ábrázolták. Az oroszlánfejnek a testtől leválasztott különálló bemutatása azonban kivételes, s ennek következtében Valerianus hatását erősíti.

²⁹ LACKNER 1615, 103-108.

³⁰ VALERIANUS 1678, 44. könyv, 24-29. fejezet.

³¹ LACKNER 1615, 126-130.

³² VALERIANUS 1678, 1. könyv.

Mind Valerianus (baloldali kép), mind Lackner (jobboldali kép) csak oroszlánfejet ábrázol, s nem az egész állatot.

Bruck-émléma.³³

Lackner-émléma.³⁴

Az emblémás királytükör XXIII. képe kezeket³⁵ (Manus) mutat be, melyek a béke és a szövetség jeléül összeérnek. A kézfogás Valerianusnál is békét, egyetértést jelképez.³⁶ Hasonló ábrázolást és értelmezést figyelhetünk meg Jacobus Bruck esetében.

³³ BRUCK 1615, (1996), 1017-1018.

³⁴ LACKNER 1615, 150.

³⁵ LACKNER 1615, 146-151.

³⁶ VALERIANUS 1678, 34. könyv.

A jogar, királyi pálca (Sceptrum), a XXVI. emblémában kerül bemutatásra,³⁷ és Lackner, a *Hieroglyphicához* hasonlóan,³⁸ a királyi hatalom jelképeként ábrázolja. A királyi pálca hasonló bemutatása Rollenhagenénnél fedezhető fel.

*Rollenhagen jogarábrázolása.*³⁹

*Lackner jogarábrázolása.*⁴⁰

A XXVII. embléma képi forrása ugyancsak Bruck lehetett, témája a remény, melynek szimbóluma a horgony (Ancora).

*Bruck-embléma.*⁴¹

*Lackner-embléma.*⁴²

³⁷ LACKNER 1615, 160-165.

³⁸ VALERIANUS 1678, 41. könyv, 28. fejezet.

³⁹ ROLLENHAGEN 1611 = HENKEL, SCHÖNE 1996, 1264.

⁴⁰ LACKNER 1615, 163.

⁴¹ BRUCK 1618, (1996), 1477

⁴² LACKNER 1615, 167.

A hangya (Formica) a szorgalmasság, a kitartó munka jelképe, mely Lacknernél a XXVIII. emblémában jelenik meg,⁴³ Valerianust véve alapul.⁴⁴

A fönix (Phoenix) a XXXI. embléma állata, éppúgy, mint Valerianusnál is igen hosszú életű, s a nap felé emelkedik.⁴⁵ Lackner ennél az emblémánál filológiai tévedést ejt, mely Valerianus használatát erősíti. A fönixről szóló embléma esetében a tartalomjegyzékbe pelikánt ír, s ez arra vezethető vissza, hogy a *Hieroglyphyca* 20. könyve a pelikánról szól, de abban két fejezet kitér a fönix tulajdonságaira is.

Képi ábrázolás tekintetében teljes a megegyezés Camerarius emblémájával.⁴⁶ Valószínű, hogy még mottójának témáját is tőle kölcsönzi Lackner, ami Camerariusnál az alábbi: „Vita mihi mors est”, azaz „Az élet nekem halál”, Lackner fönixe pedig így szól: „Pro vita moritur”, azaz „Az életért hal meg”.

VITA MIHI MORS EST.

Camerarius fönixábrázolása.⁴⁷

Pro vita moritur.

Lackner fönixábrázolása.⁴⁸

⁴³ LACKNER 1615, 169-172.

⁴⁴ VALERIANUS 1678, 8. könyv.

⁴⁵ VALERIANUS 1678, 20. könyv, 1-4. fejezet.

⁴⁶ CAMERARIUS, 1596

⁴⁷ BRUCK 1618, (1996), 795.

⁴⁸ LACKNER 1615, 183.

Az unikornis (*Unicornis*) leírásához (*Epistola Dedicatoria*) Valerianus mellett Pliniust is felhasználja, éppúgy, mint a kígyó (*Serpens*) tulajdonságaihoz, mely szintén az *Epistola Dedicatoria*-ban olvasható. Képileg a címlapon és a XVII. emblémában tűnik fel a saját farkába harapó kígyó mint a föld és az időtlenség szimbóluma.

Az emblémák forrásainak illetően felsorolásánál meg kell említeni, hogy nem csupán a neolatin szerzők hatottak Lacknerre. A többi forrás száalai az ókorba nyúlnak vissza (lásd antik források táblázata) vagy más reneszánsz auktorok művei felé ágaznak (lásd neolatin források táblázata).

A fenti összevetések, főként azok, amelyek Lacknert Valerianusszal hozzák összefüggésbe, nem azt hivatottak bizonyítani, hogy az adott emblémamagyarázat kizárólag Valerianustól származik. Hiszen Lacknert olyan nagymértékű és komplex emblémairói hagyomány előzi meg, hogy még teljes megfelelések esetében sem tehetünk kijelentést a forrásról, csak más körülmények (pl. könyvkölcsönzés, könyvtárkatalógus) figyelembevételével. Továbbá a képi források kutatásakor szem előtt kell tartani, hogy Lackner maga is ötvös volt, így emblémáit nem csak maga rajzolta, de akár még véshte is azokat.

5. Összegzés

A dolgozatomban bemutatott források túlnyomórészt megegyezhetnek a Lackner által felhasználtakkal, de természetesen előfordulhatnak további jelöletlen citátumok, melyeket itt nem tárgyaltam.

Lackner forráshasználatából kitűnik, hogy követi a klasszikus humanista hagyományt. Azonban megfigyelhető az is, hogy késő reneszánsz (manierista) szerzőként igencsak felkelti érdeklődését a szokatlan, a meghökkentő (pl. az egyiptomi iratokra alapozó Valerianus-féle *Hieroglyphica*).

A *Coronae Hungariae emblematica descriptio* megírása magas erudíciót követelt meg szerzőjétől, aki a magyar emblémairodalomnak igen jelentős művét alkotta meg, ennek ellenére a mű átfogó elemzése még nem született meg, így hiányzik többek között strukturális elemzése, magyar fordítása, s a mindenki számára elérhető faksimile–kiadás is.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

GyMSMSL = Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára
 IV.A 1002./e. = Sopron Város Levéltára, Sopron Város Választott Polgárságának iratai, Vegyes iratok

INTERNETES FORRÁSOK

<http://www.thelatinlibrary.com/>

http://www.vatican.va/archive/bible/nova_vulgata/documents/nova-vulgata_index_lt.html

BIBLIOGRÁFIA

BRUCK 1615 (1996)

BRUCK, Jacobus: *Emblemata Moralia et Bellica*, Strasbuorg, 1615. In: HENKEL, Arthur–SCHÖNE, Albrecht: *Emblemata: Handbuch zur Sinnbildkunst des XVI. und XVII. Jahrhunderts*, Verlag J. B. Metzler, Stuttgart, 1996, 1017–1018.

BRUCK 1618 (1996)

BRUCK, Jacobus: *Emblemata Politica*, Strasbourg, 1618 In: HENKEL, Arthur–SCHÖNE, Albrecht: *Emblemata: Handbuch zur Sinnbildkunst des XVI. und XVII. Jahrhunderts*, Verlag J. B. Metzler, Stuttgart, 1996, 477.

CAMERARIUS 1996

CAMERARIUS, Joachim: *Symbolorum et Emblematum*, Noribergae, 1596. In: HENKEL, Arthur–SCHÖNE, Albrecht: *Emblemata: Handbuch zur Sinnbildkunst des XVI. und XVII. Jahrhunderts*, Verlag J. B. Metzler, Stuttgart, 1996

GRÜLL 1990

GRÜLL Tibor: *Lackner Kristóf könyvtárának maradványai*, MKSz, 1990, 132–133.

KESERŰ 1994

KESERŰ Bálint: *Lesestoffe is Westungarn I: Sopron (Ödenburg) 1535–1721*, szerk. KESERŰ Bálint, Scriptum, Szeged, 1994.

KLANICZAY 1964

KLANICZAY Tibor: A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig, *A magyar irodalom története* II., szerk. KLANICZAY Tibor, Akadémiai, Budapest, 1964.

KNAPP 2003

KNAPP Éva, Irodalmi emblematika Magyarországon, a XVI–XVIII. században: Tanulmány a szimbolikus ábrázolásmód történetéhez, Budapest, Universitas, 2003, 14, (*Historia Litteraria* 14).

KOVÁCS 1970

KOVÁCS József László: *Lackner Kristóf Prágában*, ItK, 1970, 508–512.

KOVÁCS 1971

KOVÁCS József László: *A Soproni Nemes Tudósok Társasága: Foedes Studiosorum Nobilium Semproniense 1604–1674*, Helikon, Budapest, 1971, 454–512.

KOVÁCS 1971

KOVÁCS József László: *Emblematika, hieroglifika, manierizmus: Fejezet Lackner Kristóf művészi világából*, I–II, Soproni Szemle, 1971/1 (I. rész), 1971/2 (II. rész).

KOVÁCS 2004

KOVÁCS József László, *Lackner Kristóf és kora*, Sopron, 2004.

KOVÁCS 2004

KOVÁCS József László: Lackner Kristóf és az európai emblematika, In. KOVÁCS József László, *Lackner Kristóf és kora*, Sopron, 2004, 88–114.

LACKNER 1615

LACKNER Kristóf: *Coronae Hungariae emblematica descriptio*, Lauingen, 1615.

PAYR 1932

PAYR Sándor: *Emlékezés Doktor Lackner Kristófról, Sopron szabad királyi város első nagy polgármesteréről, halálának háromszázados évfordulóján*, Sopron, 1932.

ROLLENHAGEN 1996

ROLLENHAGEN, Gabriel: *Nucleus Emblematum*, Arnheim, 1611 In: HENKEL, Arthur–SCHÖNE, Albrecht: *Emblemata: Handbuch zur Sinnbildkunst des XVI. und XVII. Jahrhunderts*, Verlag J. B. Metzler, Stuttgart, 1996, 1264.

VALERIANUS 1678

VALERIANUS, Pierius: *Hieroglyphica*, Frankfurt am Main, 1678, www.uni-mannheim.de/mateo/camenaref/valeriano.html